

Anglické odstavcové skupiny s úzkým tématem

RENATA PÍPALOVÁ

Tento příspěvek vychází z výsledků rozsáhlejší studie, která se zabývá výstavbou odstavců a vyšších textových útvarů v korpusu současné britské angličtiny.

Studie koncepčně navazuje na anglistickou i domácí lingvistickou tradici, zejména pak na průkopnické studie Mathesia (1942) a Daneše (1994). Přejímá čtyři základní typy odstavců navržené Danešem, tj. odstavce s odstavcovým tématem (O-tématem) stálým (stabilním), rozvíjejícím se, rámcovým a vyvíjejícím se. Hranici mezi nimi však poněkud modifikuje, neboť taxonomii zakládá na podstatně rozšířené škále kritérií.

Mezi relevantní kritéria kromě poměru O-tématu a aktuálněčlenských témat výpovědi řadí např. typy, uspořádání, hierarchii a četnost tematických posloupností, typ textových tematických paradigmat (tj. druh kohezních vazeb a využitých prostředků, popř. tvorbu kohezních řetězců), místo a způsob zavedení exponentu O-tématu, aj.

Jestliže se kritéria uplatní na jazykovém materiálu, odstavce se uspořádají na pomyslné škále. Na této škále se však vydělují dvě zřetelné oblasti, odpovídající výrazné konfiguraci hodnot zmíněných kritérií. Nazveme je odstavce s O-tématem úzkým a širokým. Jde o rozsáhlé kategorie odpovídající supratypům odstavců. Přirozeně lze identifikovat jejich centra, periferii, jakož i určitou hranici mezi nimi.

Pro tento příspěvek je relevantní pouze první supratyp, proto nyní krátce představíme jeho nejvýraznější rysy. Odstavce s úzkým O-tématem charakterizují nejvyšší stupně stability v tematické výstavbě a poměrně snadné vnímání koherence ze strany recipienta. Exponent O-tématu je uveden explicitně, nejčastěji v počáteční tematické výpovědi odstavce. Odpovídá aktualizovanému předmětu řeči (dominantě), který autor vybírá ze složité struktury tzv. tematické oblasti. Dominanta pak motivuje tematické funkce všech výpovědí odstavce. Tematické posloupnosti u těchto odstavců tudíž bývají paradigmatické. Nejčastěji jde o průběžné téma a méně často o různá derivovaná (či štěpená) témata. Prvky, které odpovídají dominantě O-tématu, se do kohezních vazeb/řetězců a tematických posloupností zapojují obligatorně. Daný supratyp odstavců se však vyznačuje jen velmi omezenou škálou vazeb, do nichž tyto prvky vstupují. Textové tematické paradigma je totiž vždy úzké, tj. je tvořeno pouze kohezní identitou, ekvivalencí či inkluzí. Odstavce s úzkým paradigmatem tak uplatňují v zásadě dva různé způsoby aktualizace dominantního tematického předmětu řeči. Jednak v nich mohou být relevantní tematické prvky výpovědi spjaty kohezní identitou a ekvivalencí, přičemž prostředky tyto vazby naznačující bývají různé (opakování lexikálního prvku, synonymie, pronominalizace, elipsa, substituce apelativa *propriem*, atp.). Tato metoda odpovídá typu odstavců s O-tématem stálým (I níže). Jinou možností je prvky spojovat

navíc vazbou široce pojaté inkluze (tj. vztah celku a části, hyperonyma a hyponyma, obecného prvku a jeho konkrétního příkladu, výrazu označujícího druh a poddruh, typ a podtyp, atp.). Tento způsob je typický pro odstavce s O-tématem rozvíjejícím se (II níže). Pochopitelně aktualizace klíčového předmětu řeči je výraznější u první metody. Lze ovšem uvažovat ještě o dalších parametrech.

(I) 1. Dolly became lame in her left hind leg a few weeks ago. 2. She was examined by veterinary surgeons from the University of Edinburgh who confirmed with X-rays that she had arthritis in the hip and knee of that leg. 3. She is being treated with anti-inflammatory drugs. (P2, 5/1/2002)

(II) 1. The porcupine is nocturnal and capable of doing much harm to our native flora and fauna. 2. A number of Himalayan porcupines escaped in 1969 from a wildlife park near Okehampton in Devon, and although there are now probably less than 20 in the wild, they still seriously damage the local conifer plantations. 3. In 1972 a pair of North African crested porcupines escaped from Alton Towers in Staffordshire. 4. They may have bred, but apparently failed to establish a colony. (Ol, 32)

Ukázky obou podtypů odstavců s úzkým O-tématem jsou centrální. V textech se však mohou základní typy modifikovat i kombinovat. Lze tak uplatnit teorii centra a periferie.

Doplňme, že jednotkou analýzy byla pro jednoduchost zvolena hlavní věta. Tam, kde je ve výpovědi obsažen větší počet tematických prvků, priorita se pochopitelně připisuje těm z nich, které jsou relevantnější pro O-téma (pro jeho aktualizovaný předmět řeči/dominantu).¹

Přejděme nyní k samotným odstavcovým skupinám. Odstavce přirozeně tvoří stavební kameny skupin. V této souvislosti Daneš (1994, s. 14) poznamenává: „Za odstavcovou skupinu lze tedy pokládat seskupení (řetězec či interval) odstavců tematicky těsně spjatých, tj. takových, které zpracovávají jedno (vyšší) společné téma, přičemž témata jednotlivých odstavců dané skupiny vyplývají z tohoto společného hyperotématu. Je ovšem třeba dodat, že členění textu na odstavcové skupiny má charakter dosti vágní, jak to vyplývá z povahy jevu.“

Zde budeme skupinou rozumět soubor odstavců, které spojuje jejich společné textové téma (S-téma). Skupinu tvoří nejméně dva odstavce. Skupiny dělíme na spojitě, které jsou zároveň centrální, a nespojitě, přerušené vřazenými odstavci. Vzhledem k rekurzivnosti ve výstavbě textu lze lišit také mezi skupinami s tématem úzkým a širokým. Tento příspěvek se soustředí pouze na první z nich.

Skupiny s tématem úzkým se mohou skládat z odstavců s O-tématem stabilním, rozvíjejícím se nebo z kombinace uvedených typů v různém pořadí a v různých počtech. Tudiž odstavce vřazené do skupin mohou být z hlediska výstavby homogenní nebo heterogenní (smíšené). Doplňme, že se do skupin mohou zapojit odstavce obou uvedených typů jednak ve své centrální podobě, jednak pouze periferní exempláře, a také mohou být skupiny složeny z centrálních i necentrálních odstavců. Výsledná skupina je pak dána počtem obsažených grafických odstavců, jejich typologickou příslušností, řazením, centrálností, spojitostí, atp.

Podotkněme, že se povaha O-témat může, ale nemusí shodovat s povahou témat skupin. Například skupiny s S-tématem stabilním obsahují výlučně odstavce s O-tématem stabilním. Podobně existují skupiny s S-tématem rozvíjejícím se tvořené výhradně z odstavců téhož výstavbového typu. Tyto druhy skupin označujeme za konstruované konzistentně.

i Kvůli větší přehlednosti jsou v dokladech tyto tematické prvky podtrženy. Zvolená metoda podtrhování však analýzu poněkud zpřehledňuje a zjednodušuje. Do vnímání koherence nepochybně vstupují i mnohé jiné prvky, včetně dalších témat v hierarchii distribučních polí (Svoboda, 1968).

- I 1. With a gasp of dismay she tore herself from the Prince's arms and ran from the palace.)
 II 2. The Prince raced after her but when he reached the palace steps there was no trace of his lovely princess. 3. All he found was one of her tiny glass slippers.
 III 4. As the Prince held the slipper in his hand, he made a solemn vow.
 IV 5. "The girl who can wear this glass slipper will be my bride," he promised himself.
 V 6. Early the next morning, the Prince sent his herald through the town so that all the townsfolk might know of his search.
 VI 7. "Each and every house must be visited and every girl must be given a chance to try on the glass slipper," he commanded his royal servants. (Ul, 62)

Na druhé straně existují i skupiny s tématem rozvíjícím se, avšak složené výhradně nebo částečně z odstavců s O-tématem stabilním. Označujeme je za konstruované nekonzistentně.

- I 1. Julian Hilton-Johnson, the vice-president of McDonald's in the UK, dismissed a suggestion that health warnings should be displayed on burgers, or that staff should deter obese customers from buying extra-large meals. 2. "I don't think it is for us to presume to tell our customers what they should be eating," he said. 3. Mr Hilton-Johnson claimed that super-size meals accounted for 3 per cent of McDonald's sales and that the company offered healthy salads, fruit with Happy Meals and organic, semi-skimmed milk.
 II 4. Martin Glenn, president of PepsiCo UK, said: "We are confident from talking with our consumers that most parents understand they should be accountable for the healthy lifestyle of their children and thanks heavens most do."
 III 5. All three heads insisted that advertising and promotions had not led to increased sales, but merely _ encouraged people to switch brands, (P2, 28/11/2003)

Bylo již řečeno, že jde o práci založenou na analýze autentického anglického materiálu.

V korpusu jsou rovnoměrně zastoupeny styly odborný, publicistický a umělecký. Každou stylistickou oblast reprezentují dvě podoblasti. Korpus tak obsahuje texty humanitního a přírodovědného zaměření, články novinové i časopisecké, jakož i ukázky beletrie pro děti a pro dospělé. Aby se poněkud potlačil vliv idiolektu autorů, každou podoblast dokládají tři různé prameny současné britské angličtiny. Jelikož každý z osmnácti pramenů obsahuje 115 grafických odstavců, celý korpus se skládá celkem z 2070 odstavců.

Nejprve stručně nastíníme zjištění ohledně samotných odstavců s úzkým O-tématem.

V korpusu tento supratyp mírně převažoval (1108 případů, tj. 53,53 %). Tyto odstavce však nebyly ve stylistických oblastech zastoupeny vyváženě. Jejich výskyt byl nejvýraznější v beletrii (71,74 % případů), poněkud nižší v publicistických textech (53,62 % dokladů) a vůbec nejnižší v textech odborných (35,22 % odstavců). Dodejme, že z beletrie a z publicistického stylu pocházejí převážně odstavce s tématem stálým. Naopak z korpusu odborných textů jsme vytěžili převážně odstavce s tématem rozvíjícím se.

Z odstavců s úzkým O-tématem se do skupin zapojila téměř polovina (528 odstavců, tj. 47,65 %). Téměř tři čtvrtiny z nich odpovídaly typu s tématem stabilním, zbylé pak typu s tématem rozvíjícím se. Nicméně odstavce s tématem rozvíjícím se vstupovaly do skupin relativně ochotněji než odstavce s tématem stabilním.

Z celkového počtu 188 zkoumaných skupin jich bylo 90 s tématem stabilním (47,87 %) a 98 s tématem rozvíjícím se (52,13 %). Tudiž druhý typ mírně převažoval.

Skupiny se stálým tématem byly sebrány především z uměleckých textů (47 případů), méně často z publicistických ukázek (36 dokladů) a nejméně z textů odborných (7 skupin). Naproti tomu skupiny s tématem rozvíjícím se pocházely především z odborných textů (37 případů), méně často z publicistických článků (34 skupiny) a nejméně z tex-

tů beletrie (27 skupin). Zastoupení druhého typu ve stylistických vzorcích bylo tudíž vyváženější.

Zkoumáme-li četnost skupin v jednotlivých stylech, pozorujeme na jedné straně dosti vysoké zastoupení ve stylu uměleckém (39,36 %) a publicistickém (37,23 %), a na straně druhé nevalnou frekvenci ve stylu odborném (23,41 %). Tato zjištění podmiňuje více faktorů, včetně výskytu příslušných typů odstavců ve vzorcích, jejich délky, tendence k vytváření nociónálních odstavců (zejména u publicistických ukázek), ostrosti hranic mezi odstavci, atp.

Lze též porovnat jednotlivé styly z hlediska poměrného zastoupení obou typů skupin s úzkým tématem. V korpusu textů uměleckých dominovaly skupiny s tématem stálým (47 skupin oproti 27 skupinám s tématem rozvíjejícím se). V publicistickém korpusu byla situace početně vyvážená s mírnou převahou typu s tématem stálým (36 skupin oproti 34 skupinám s tématem rozvíjejícím se). Konečně v korpusu odborném výrazně převládaly skupiny s tématem rozvíjejícím se (37 skupin oproti 7 skupinám s tématem stálým). Ukazuje se tedy, že beletrie preferovala konstrukční stabilitu skupin, publicistický styl byl početně dosti vyvážený a odborné texty upřednostňovaly v tematické oblasti konstrukční nestabilitu, variabilitu.

Pokud jde o složení skupin, v beletrii a méně výrazně v publicistických textech byly skupiny jak s tématem stabilním, tak rozvíjejícím se tvořeny převážně z odstavců s tématem stabilním. V beletrii tomuto typu odpovídalo 90,25 % odstavců ve skupinách, zatímco v publicistických textech 83,53 % odstavců. Naproti tomu odborné texty ve skupinách angažovaly převážně odstavce s rozvíjejícím se O-tématem (73,77 %). Z toho plyne, že umělecké texty a v menší míře i texty publicistické tíhnou v tematické výstavbě odstavcových skupin k větší stabilitě, zatímco texty odborné v korpusu spíše k nestabilitě, variabilitě.

Složení skupin lze posuzovat také z hlediska výstavbové *konzistentnosti*. Připomeňme, že výstavbový typ odstavců obsažených ve skupinách se nemusí shodovat s výstavbovým typem skupiny. Přesto však výzkum ukázal, že skupiny s úzkým tématem upřednostňují alespoň široce pojímanou výstavbovou konzistentnost. Nehledě na centrálnost či perifernost obsažených odstavců, nejčastěji se odstavce určitého typu podílejí na výstavbě skupiny stejného konstrukčního charakteru. Z 188 sebraných skupin jich takto široce pojatou konzistentnost vykazovalo 63,83 %, zatímco 36,17 % nikoli.

Zastavme se ještě krátce u délky skupin. Průměrná délka činí 2,81 odstavců na skupinu. Poněkud však kolísá dle stylistických oblastí. Nejkratší skupiny tvořily texty publicistické (průměrně 2,43 odstavců), nejdelší pak vykazovala beletrie (průměrně 3,19 odstavců).

Pokusme se nyní o shrnutí a určitou interpretaci dosavadních zjištění. Celkově lze říci, že skupiny s úzkým S-tématem jasně preferují konzistentní typ tematické výstavby. Nejvíce se jim daří ve stylu uměleckém, o něco méně v textech publicistických, zato nejméně figurují ve vzorcích stylu odborného. V pozadí těchto zjištění stojí patrně více faktorů, včetně věcně-obsahové odlišnosti zkoumaných stylistických oblastí (která v nich mimo jiné také podtrhuje význam různých funkcí jazyka), z níž pak vyplývají různé konvence.

Publicistický styl charakterizuje značný počet skupin obvykle nevalné průměrné délky, což podmiňuje řada skutečností. Například typická sevřenost zejména novinových článků přirozeně omezuje počet diskutovaných předmětů řeči, což vede k výrazné soustředěnosti na jistý/té tematický/é předmět/y řeči. Připomeňme též vysoké zastoupení odstavců s přímou řečí, u nichž byla prokázána afinita s daným výstavbovým supratypem. Dále se sem řadí určitý rytmus samotných odstavců, který plyne hlavně z grafické stránky zejména novinových textů. Typické uspořádání do sloupců tak navozuje dojem skutečných grafických odstavců, ačkoli bývají tvořeny jednou až třemi výpověďmi. Stejně tak celková sevřenost

textů a grafické členění do sloupců podporují vznik nociónálních odstavců, které na sebe berou formu grafických skupin. Z druhé strany sevřenost novinových textů někdy tlačí na výraznější obrat předmětů řeči na ploše textu, což přirozeně vyúsťuje k poměrné vyváženosti v zastoupení obou typů skupin s úzkým tématem. Celkově se stabilita v tematické výstavbě prosazuje spíše na úrovni výstavby odstavců než skupin.

Naproti tomu skupiny zjištěné v beletrii vynikaly svou typickou délkou, což patrně dokládá značnou neostrost hranic mezi tavnými odstavci. V beletrii jasně dominoval typ s tématem stabilním, a to jak ve výstavbě odstavců, tak skupin. Tuto skutečnost podmiňuje více faktorů, včetně výrazného zastoupení odstavců s přímou řečí a obvyklé narativností textů uměleckých. Důraz na dějovost se často váže na vymezený počet postav na scéně diskursu, což mívá za následek poměrně malé obměny (nízký obrat předmětů řeči) v tematických funkcích jednotlivých výpovědí, aj. Připojme též faktor relativně snadného vnímání koherence, jehož podíl přirozeně vzrůstá u beletrie pro děti a mládež.

Naproti tomu texty odborné se k využití konstrukčního typu s tématem stabilním uchylují spíše vzácně. Jasně totiž upřednostňují vyšší tematickou nestabilitu, a to jak na úrovni výstavby odstavců, tak na úrovni odstavcových skupin. Značná délka jejich stavebních prvků - odstavců, jakož i výrazná nestabilita v jejich tematické výstavbě jsou patrně hlavními důvody pouze průměrné délky skupin. Jak známo, odborné texty usilují o přesné, zevrubné a velice komplexní uchopení zkoumaných jevů. Předmětná skutečnost v nich bývá sledována v širokých souvislostech. Navíc skupiny i odstavce vykazují typicky výraznou hierarchii obsahu, atp. Proto nepřekvapuje, že pro potřeby odborných textů byly skupiny i odstavce s úzkým tématem poněkud omezující. Z jejich dílčích typů se v nich výrazněji uplatnily pouze typy s rozvíjejícím se tématem, popřípadě periferní případy obsažených výstavbových typů.

□ □ □

Literatura

- DANES, F. (1994): Odstavec jako centrální jednotka tematicko-kompoziční výstavby textu (na materiále textů výkladových). *Slovo a slovesnost*, 55, s. 1-17.
- MATHESIUS, V. (1982 [1942]): Umění psát odstavce. Řeč a sloh. In: Týž, *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, s. 92-146.
- PÍPALOVÁ, R. (2008): *Thematic Organization of Paragraphs and Higher Text Units*. Praha: PedF UK.
- SVOBODA, A. (1968): The hierarchy of communicative units and fields as illustrated by English attributive constructions. *Brno Studies in English*, 1, s. 49-85.

Narrow theme paragraph groups in contemporary British English texts

Dealing with the thematic build-up of paragraph groups, this paper explores narrow theme paragraph groups in a corpus of contemporary British English texts. It studies their build-up patterns, composition (constituent paragraphs), length, frequency, stylistic affinities, etc. The groups are shown to favour the unfolding pattern, to include less than three paragraphs on average, mostly stable theme ones, and to thrive more in fiction, and less so in journalism.

Ústav pro jazyk český AV ČR, v.v.i., Praha
m.pipal@volny.cz